

Vilniaus katedros varpinė

Varpinė yra ypač svarbus Vilniaus arkikatedros bazilikos, Žemutinės ir Aukštutinės pilių komplekso elementas, viena iš Vilniaus senamiesčio vertikaliųjų dominančių, tapusi miesto simboliu. Pastatas, kaip paveldo objektas, ypač vertinamas dėl tūrio, dekoru elementų, autentiškų konstrukcijų. XIII a. bokštas buvo gynybinės sienos dalimi. Iki šių dienų išliko beveik visas pirmas senojo bokšto aukštas, šiuo metu esantis po žeme. XVI a. gynybinis bokštas tapo katedros varpine, dabartinę išvaizdą jis įgijo XIX a. pradžioje. Katedros varpinės aukštis – 52 m, su kryžiumi – 57 metrai. Varpinės lankytojai gali užlipti iki paskutinio aukšto, iš čia atsiveria įspūdinga miesto panorama.

Varpinės sienų plotis svyruoja nuo 2,8 iki 4 m storio. Per savo istoriją varpinė ne sykį degė, ir dabar galima matyti didžiausių gaisrų pėdsakus – aptirpusias plytas, pajuodavusius akmenis. Be istorinių mūrų, varpinės viduje galima išvysti ne mažiau įspūdingas XIX a. medines konstrukcijas, išbandyti šio laikotarpio laiptus. Kviečiame apžiūrėti varpus, pasiklausyti jų skambėjimo!

Mėgstantiems šiuolaikines technologijas arba negalintiems užlipti iki bokšto viršaus, bet norintiems pasigrožėti iš ten atsiveriančiais Vilniaus vaizdais siūlome išbandyti virtualią apžvalgą: patys galėsite valdyti pastogėje įrengtas kameras, jos parodys, kas vyksta aplinkui čia ir dabar.

Katedros varpinės istorija

Varpinė, atsiradusi kartu su kitais pirmaisiais mūriniais pastatais ir davusi pradžią visam miestui, iki šiol yra ypač svarbus Vilniaus arkikatedros bazilikos, Žemutinės ir Aukštutinės pilių elementas, viena iš Vilniaus senamiesčio vertikaliųjų dominančių, tapusi miesto simboliu. Kaip paveldo objektas, pastatas vertinamas dėl tūrio, dekoru elementų, autentiškų konstrukcijų ir savo istorinės bei simbolinės reikšmės. Pastato istorija siekia XIII a. vidurį: tuomet dabartinės varpinės vietoje stovėjo keturkampis Žemutinės pilies rūmų gynybinis bokštas, skirtas vartų apsaugai. Nepaisant istorinių negandų, iki šių dienų išliko beveik visas pirmas šio bokšto aukštas, esantis po žeme. Tai yra vienas seniausių ir geriausiai išlikusių ankstyviausios mūrinės statybos pavyzdžių Lietuvoje.

XIV a. antroje pusėje, perstatant pilis, ant senųjų pastato liekanų iškilo apskritas, į viršų siaurėjantis bokštas, jo gynybinę paskirtį liudija trečiame ir ketvirtame aukštuose įrengtos šaudymo angos.

Jau XVI a. gynybinis bokštas tapo katedros varpine (nors dar buvo numatyta ir gynybinė funkcija), buvo pristatyti papildomi aštuoniakampiai tarpsniai. 1610 m. miestą nusiaubė gaisras, po kurio teko atstatyti medines varpinės konstrukcijas. Per gaisrą sudegė ir didžiulis varpas, kuriam išskambinti reikėję net dvidešimties vyrų. Ir dabar galima matyti ugnies pėdsakus – aptirpusias plytas, ištrupėjusius pajuodavusius akmenis.

XVII a. bokštas priglaudė laikrodį, o XVIII a. viduryje buvo rekonstruotas pagal barokinį architekto Jono Kristupo Glaubico projektą. Dabartinę klasicistinio stiliaus išvaizdą varpinė įgavo XIX a. pradžioje, po beveik 20 metų vykusios rekonstrukcijos pagal Mykolo Šulco projektą.

Pagrindinė varpinės funkcija buvo skambinti varpais, pranešant apie šv. Mišių pradžią, karo, gaisro, maro pavojų, per iškilmingas laidotuves. Dabar Vilniaus katedros varpais skambinama kviečiant šv. Mišioms, per iškilmingas procesijas, svarbius religinio gyvenimo įvykius.

Varpų istorija

Pagrindinė varpinės funkcija – skambinti varpais. Katalikų Bažnyčioje pamaldų metu varpais pradėta skambinti VII amžiuje. Šie muzikos instrumentai priskiriami vadinamiesiems idiofonams. Varpų skambesį nulemia daug gaudžiančių garsų, kurie idealiu atveju atitinka viršutinių garsų sekos oktavos struktūrą. Varpai liejami iš bronzos (apie 77 % vario ir 23 % alavo), puošiami ornamentais, herbais, Šventojo Rašto citatomis. Prieš užkeliant ir pakabinat varpinėje, bažnyčių varpai yra pašventinami, labai dažnai jiems suteikiami šventųjų vardai. Varpai tvirtinami prie pritaikytos sijos, kabinami ant sukamosios ašies, o jų viduje pritvirtinama laisvai pakabinta šerdis iš kalto arba lieto metalo. Varpo, šerdis ir pagrindo matmenys kruopščiai apskaičiuojami, nes tai leidžia pasiekti pageidaujamų smūgių dažnį.

Varpų istorija prasidėjo prieš tris tūkstančius metų Azijoje. Seniausias varpas rastas Babilone. Sakoma, kad pirmąjį bronzinį varpą apie 410 m. nuliejo vyskupas Poncijus Meronijus Paulinas, formą nusižiūrėjęs iš pievų gėlės. Klasikinė varpų forma, kaip ir tradicija puošybai naudoti reljefus bei įrašus, nusistovėjo ankstyvaisiais viduramžiais. Seniausias Europoje išlikęs varpas buvo pagamintas 613 m., jis saugomas Kelne. Varpų liejimas suklestėjo gotikos laikotarpiu, intensyviai statant vis naujus maldos namus.

Įvairiose kultūrose varpai turėjo skirtingą paskirtį. Romoje jais kviesdavo į pirtis ir sueigas, pranešdavo apie karo pradžią ir pabaigą, skambindavo sudarius paliaubas, sveikinant nugalėtojus, švenčių iškilmėse. VII a. pradžioje popiežiaus Sabinijaus nutarimu varpais į pamaldas pradedami šaukti tikintieji, iki tol šiuo tikslu buvo naudojami trimitai. Tikėta, kad varpo skambesys nubaido

piktąsias dvasias, stabdo epidemijų plitimą, nukreipia audras. Šiandien Vilniaus katedros varpų skambėjimas kviečia tikinčiuosius bendrai maldai, skamba bažnytinių ir valstybinių švenčių progomis.

Lietuvoje didžiųjų varpų atsiradimas siejamas su Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo vardu. Pirmą didelį varpą valdovui XIV a. II pusėje nuliejo meistras K. S. Skobeltas. Varpus ir patrankas dažniausiai gamino tie patys meistrai ginklų liejyklose. XVI a. tokią liejyklą Žygimantas Augustas įsteigė Žemutinės pilies teritorijoje. Nuo XVI a. varpai pradėti lieti Varniuose, Kaune, Nesvyžiuje.

Žymiausias Vilniaus varpų liejikas Jonas Delamarsas turėjo liejyklą Puškarnioje. Jo lieti varpai išsiskyrė melodingumu ir puošnumu, pasižymėjo tvirtumu. J. Delamarso varpai skambėjo Vilniaus katedros, Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčios, Kauno Pažaislio ansamblio bokštuose.

Vilniaus katedros varpinėje varpai dėl įvairių priežasčių keitėsi dažnai. Per karus varpai buvo naikinami, pristigus metalo žaliavos karo reikmėms grobstomi okupantų. 1610 m. gaisre sudegė didžiulis Vilniaus katedros Žygimanto varpas, kuriam išjudinti reikėjo dvidešimties vyrų. Baigiantis Pirmajam pasauliniam karui, atsitraukianti rusų kariuomenė masiškai vežė bažnyčių varpus, o per Antrąjį pasaulinį katedros varpinė liko išvis be varpų.

Sovietmečiu iš uždaromų Lietuvos bažnyčių į Vilniaus katedros varpinę atgabenta apie 20 skirtingų varpų. Čia ketinta įrengti karilioną. Norint suderinti varpų skambėjimą, jie buvo gręžiami, šlifuojami, frezuojami, tačiau sumanymo įgyvendinti nepavyko – varpai tarpusavyje nederėjo. Lietuvai atkūrus Nepriklausomybę, dalis varpų sugrįžo į bažnyčias, dalis eksponuojama šioje salėje.

2002 m. katedros aikštėje buvo pašventinti šeši nauji varpai – Kelno arkivyskupijos dovana. Didieji Vilniaus katedros varpai, sveriantys nuo 475 iki 2500 kg, dabar skamba pranešdami dienos pradžią ir pabaigą, kviesdami į šv. Mišias, per iškilmingus minėjimus Vilniaus katedros aikštėje.

Kariliono įrengimas

XX a. 7-ajame dešimtmetyje nuspręsta katedros varpinėje įrengti karilioną – iš varpų sudarytą muzikos instrumentą. Todėl iš uždaromų Lietuvos bažnyčių pradėti vežti įvairaus dydžio varpai. Į karilioną norėta sujungti apie 20 varpų. Tačiau bandant senuosius šventovių varpus pritaikyti karilionui, jie buvo sugadinti: šlifuoti, gręžti, frezuoti, o suderinti bažnytinių varpų skambėjimo nepavyko.

2009 m. varpai buvo restauruoti Kelno arkivyskupijos restauravimo dirbtuvėse. Dalis varpų grįžo į bažnyčias, iš kurių buvo išvežti, dalis eksponuojama šioje salėje.

Kariliono varpų sąrašas (iš kairės pusės)

1.

1810 m., Vilnius (?), Vilniaus Šv. Mykolo bažnyčia

2.

XVII a. (?), nežinoma Lietuvos bažnyčia

3.

1817 m., Varnių liejykla, Žemaitija

4.

1911 m., Stanisłowo Czerniewicziaus varpų liejykla, Varšuva, Vilniaus Viešpaties Dangun Žengimo (Misionierių) bažnyčia

5.

1928 m., liejikas Juozas Masalcas (Masaicevas), Kaunas, nežinoma Lazdijų rajono bažnyčia

6.

1700 m., liejikas Absolonas Wittwerckas (?), Gdanskas (?), Vilniaus Viešpaties Dangun Žengimo (Misionierių) bažnyčia

7.

1904 m., liejikas Johannes Christophas Schwennas, Ryga, nežinoma Lietuvos bažnyčia

8.

XV a. (?), kilmė nežinoma, Kačergiškės Šv. Jono Krikštytojo bažnyčia (Šio varpo datavimas ir kilmė kelia daugiausia diskusijų, jis vis dar tyrinėjamas)

Didieji varpai

2002 m. Vilniaus katedros aikštėje buvo pašventinti ir užkelti šeši nauji varpai – Kelno arkivyskupijos dovana Vilniaus katedrai ir miestui. Atsidėkojant Kelno arkivyskupui Joachimui Meisneriui, didžiausias varpas pavadintas šv. Joachimo vardu. 2002 m. varpai išlieti vienoje didžiausių Vokietijoje Vestfalijos varpų liejykloje „Petit und Edelbrock“, veikiančioje nuo XVIII a. II pusės.

Pagal seną tradiciją kiekvienas bažnyčios varpas turi vardą, simbolinį ženklą ir įrašą lotynų kalba.

Varpų sąrašas (nuo didžiausio iki mažiausio)

Varpo vardas: Šv. Joakimas

Simbolis: Inkaras (Vilties simbolis)

Įrašas: *Spes nostra firma* / „Mūsų viltis tvirta“ (2 Kor 1,7)

Svoris: 2500 kg

Varpo vardas: Šv. Kazimieras

Simbolis: Leliją (Skaistumo simbolis)

Įrašas: *Omni die dic Mariae* / „Tu kasdieną šlovink Mariją“ (iš šv. Kazimiero mėgto himno Švč. Mergelei Marijai)

Svoris: 1600 kg

Varpo vardas: Šv. Stanislovas

Simbolis: Vyskupo mitra ir palmės šaka (Kankinystės simbolis)

Įrašas: *Zelatus sum pro Deo* / „Aš degu uolumu Dievui“ (plg. 1 Kar 19,10)

Svoris: 1150 kg

Varpo vardas: Šv. Elena

Simbolis: Kryžius (Jėzaus Kristaus kančios ir šv. Elenos, kaip Kryžiaus relikvijų atradėjos, simbolis)

Įrašas: *Dominus regnavit a ligno* / „Viešpats karaliavo nuo [kryžiaus] medžio“ (plg. Ps 96,10)

Svoris: 800 kg

Varpo vardas: Šv. Ona

Simbolis: Karūna ir žvaigždė (Šv. Onos atributai)

Įrašas: *Gaudeamus in Domino* / „Džiaukimės Viešpatyje“ (plg. Fil 3,1)

Svoris: 675 kg

Varpo vardas: Pal. Jurgis Matulaitis

Simbolis: Švč. Mergelės Marijos vardo monograma (Ženklas iš palaimintojo vyskupo herbo)

Įrašas: *Vince malum in bono* / „Nugalėk pikta gerumu“ (Rom 12,21)

Svoris: 475 kg

Vilniaus katedros laikrodis

Vilniaus katedros varpinės laikrodis – seniausias ir svarbiausias laikrodis sostinėje. Į šį bokštą jis įkeltas 1672 metais. Spėjama, kad laikrodžio mechanizmas pagamintas Vokietijoje, tačiau meistro vardas nežinomas. Kaltiniame rėme įrėžta 1803 m. data liudija paskutinį didesnį laikrodžio remontą, juo rūpinosi Vilniaus laikrodininkų cecho seniūnas Juozapas Bergmanas. XIX a. pabaigoje nugriuvus Vilniaus rotušės laikrodžio bokštui, šis mechanizmas tapo svarbiausiu miesto laikrodžiu.

Šis laikrodis teturi vieną rodyklę. Bukasis jos galas papuoštas pusmėnuliu, smaigalys nurodo valandas. Tiksliau skaičiuoti laiką padeda varpai. Jie dūžiais praneša valandas, pusvalandžius ir valandų ketvirčius. Laikrodžio varpai nuo kitų skiriasi savo proporcijomis (skersmuo lyginant su aukščiu yra kur kas didesnis), jų dūžiai yra mažiau aidūs, kad būtų lengviau juos suskaičiuoti.

Katedros varpinėje valandas praneša garsiausio Lietuvos liejimo meistro Jono Delamarso 1673 m. nulietas varpas. Jo aukštis – 58 cm, skersmuo – 107 cm. Varpas itin meniškas: apjuostas lotynišku įrašu, ornamentu, papuoštas švč. Mergelės Marijos, Vilniaus katedros globėjų šv. Kazimiero ir šv. Stanislovo figūromis.

Valandos ketvirčiams skaičiuoti skirtas mažesnysis varpas, 1754 m. nulietas kito garsaus liejiko Gustavo Miorko. Plaktukėliai į jį smūgiuoja kas 15 min.: mušant 15 min. girdėti vienas dūžis, 30 min. – du, 45 min. – trys, keičiantis valandoms nuaidi keturi dūžiai ir po trumpos pauzės darbo imasi didesnio varpo plaktukėlis, jis suduoda tiek smūgių, kiek yra valandų.